

ภาษาถิ่นต่าง ๆ ในลิลิตพระลอ

ภาษาถิ่นในลิลิตพระลอ

สิ่งหนึ่งที่ควรจะนำมากล่าวถึงคือ เรื่องของการใช้ภาษาในลิลิตพระลอ จะพบว่าในลิลิตพระลอมีภาษาซึ่งต่างสมัยกัน ตามความเข้าใจของบุคคลทั่วไป เมื่อได้อ่านลิลิตพระลอซึ่งเป็นวรรณคดีที่มีที่มาจากทางภาคเหนือของไทย มักจะเข้าใจว่ามีภาษาถิ่นเหนืออยู่ในวรรณคดีนี้เพียงภาษาเดียว แต่เมื่อได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่าภาษาถิ่นอื่นปะปนอยู่ด้วย

ภาษาถิ่นคืออะไร

วิจิตร ภาณุพงศ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับคำว่าภาษาถิ่นว่า

คำว่าภาษาถิ่น (ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า dialect) ยังไม่มีคำจำกัดความที่แน่นอนตายตัว ที่พอจะกล่าวได้แน่นอนก็คือว่าเป็นภาษาย่อยของภาษา (language) และเรามักจะหมายถึงภาษาที่พูดแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ที่พูดภาษานั้น ๆ อาศัยอยู่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิจิตร ภาณุพงศ์ "ความแตกต่างระหว่างภาษาถิ่น," Tai Linguistics in Honor of Fang-Kuei Li. Edited by Thomas W. Gething, Jimmy G. Harris and Pranee Kullavanijaya. Chulalongkorn University, Bangkok, 1976. pp. 242.

ถ้าหากแบ่งภาษาถิ่นออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ตามท้องถิ่นแล้ว พอจะจำแนกได้เป็น 4 ภาคด้วยกัน คือ

1. ภาษาถิ่นภาคกลาง
2. ภาษาถิ่นภาคเหนือ
3. ภาษาถิ่นภาคอีสาน
4. ภาษาถิ่นภาคใต้

ผู้วิจัยได้นำภาษาถิ่นภาคกลางโดยเฉพาะภาษาถิ่นกรุงเทพฯ มาเป็นหลักในการนำภาษาถิ่นภาคอื่น ๆ มาเทียบเคียง

อนึ่ง เนื่องจากลิลิตพระลอเป็นวรรณคดีเก่าสมัยอยุธยาตอนต้น คำที่มีใช้ในลิลิตพระลออาจเป็นคำที่มีใช้ทั่วไปในถิ่นต่าง ๆ ในขณะนั้นก็เป็นที่แน่นอนวันเข้าภาษาที่เคยใช้อยู่ทั่วไปในอดีตกลับไม่มีใช้กันแพร่หลายอีกต่อไป แต่มีใช้เฉพาะในบางท้องถิ่นเท่านั้น ในปัจจุบัน

เมื่อได้พิจารณาคำที่ใช้ในลิลิตพระลอโดยตลอดจะพบว่ามีคำบางคำซึ่งในปัจจุบันนี้ไม่มีที่ใช้ในภาษากรุงเทพฯ แต่ในปัจจุบันมีใช้ในภาษาถิ่นอื่น เราจึงอาจจะแบ่งเรื่องนี้ออกเป็น 3 หัวข้อ คือ

1. คำบางคำที่มีใช้ในภาษาถิ่นต่าง ๆ ทั้ง 3 ภาค
2. คำบางคำที่มีใช้ในภาษาถิ่น 2 ภาค
3. คำบางคำที่มีใช้ในเฉพาะแต่ละภาค

1. คำบางคำที่มีใช้ในภาษาถิ่นต่าง ๆ ทั้ง 3 ภาค คือในภาษาถิ่นภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงคำบางคำที่ปรากฏในลิลิตพระลอ ซึ่งมีรูปคำและความหมายใช้ตรงกันในทุกภาคในปัจจุบัน คำประเภทนี้น่าจะจัดเป็นคำไทยแท้แต่โบราณมา คำ

เหล่านี้มีคั้งต่อไปนี่คือ

ใจใจ เป็นคำที่มีใช้ทั่ว ๆ ไปทุกภาค ในภาคเหนือและภาคอีสานมีความหมายว่า บอย ๆ นื่อง ๆ ² คำนี้ในลิลิตพระลอบางครั้งใช้ว่า จะใจ หรือ จ่ายจ่าย แต่ในภาษาถิ่นภาคใต้ ความหมายของ ใจใจ ต่างออกไปคือมักจะใช้ประกอบกิริยาอาการของการพูดจาวา พูดคล่อง พูดจัดจ้าน³ แต่มีความหมายกลาง ๆ ว่า พูดมาก ซึ่งจะมีความหมายใกล้เคียงกับภาษาถิ่นเหนือ และอีสานอยู่บ้าง แต่ก็จัดได้ว่า คำว่า ใจใจ นั้น ทางภาคใต้ใช้ประกอบกิริยาของการพูด มากกว่าลักษณะอื่นใด

คำนี้ในลิลิตพระลอจะพบว่าใช้ในความหมายว่า บอย ๆ นื่อง ๆ มากกว่าอย่างอื่น ยังไม่พบว่ามิตอนใดที่ใช้ในความหมายเดียวกับถิ่นใต้ จึงพอจะสรุปได้ว่า ในลิลิตพระลอใช้คำว่า ใจใจ ในความหมายเดียวกับภาษาถิ่นเหนือและถิ่นอีสาน ตัวอย่างของคำว่าใจใจจะใจ และจ่ายจ่าย คือ

เห็นท้าวเหมือนจรจะคลุม   ชรอุ้มบนเวหา   สองสงกาจะใจ
สองประนมมือไหว   รอยปู่เจ้าเรามา⁴

²พระธรรมราชาอนุวัตร, หลักภาษาไทยพ้ายัพ (พระนคร : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, 2514), หน้า 430.

³วิทยาลัยครูสงขลา, พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ (สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, 2514), หน้า 24.

⁴ลิลิตพระลอ, หน้า 25.

และ

ฝึยะบุงรบกััน   ครรรชิตฤทธิรารวี   ฝึทมฝึไลแทง
 รบแรงผันแฉงแฉค   ฝึเจ้าแจคจายจาย   รงรงพล
 คอ้าคฉาย   ผาคผายรุกราญ⁵

และ

ออกท้าวฟิงลुकไท   ปรารมภ์   อยุ่นา
 ปากวาจะไปชม   ขอไม
 ครันไปจะไปสม   สองนาฏ   แลนา
 ไลเล็ท้าวอนใจใจ   จักห้ามฉันโค⁶

ถ้า มีความหมายว่า รอคอย ⁷ คำนี้ในภาษาถิ่นทั้ง 3 ภาคมีใช้ในความหมาย
 เดียวกัน ในลิลิตพระลอมีใช้ในความหมายเดียวกันโดยตลอดคือ รอ คอย ในบางกรณีใช้
 คำว่า ท้า เมื่อต้องการรูปวรรณยุกต์เอกในที่ซึ่งกำหนดไว้ แต่มีความหมายเดียวกันกับคำ
 ว่า ถ้า ควย เช่น

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

⁷พระธรรมราชาอนุวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 202.

ฉิวไซ้พุนพยาธิไซ้
ไซ้หลากทั้งหลายไกร
ไซ้ใจแก่จักตาย
สองที่นึกในไว้

ยาหาย ง่ายนา
ช่วยได้
ดีกว่า ไสร์นา
แต่ถาเผาเผื่อ⁸

หรือ

แล้วสองกราบไหว้
ความยากแฉ่งทั้งปวง
ขอพระช่วยชุทรวง
ดูลากเชื่อซาซอย

บวงสรวง ท่านนา
ถึถอย
ทุกซ้แหวย ไสร์พอ
ทาได้โดยจง⁹

ที่ มีความหมายว่า อ้วน¹⁰ คำว่า ที่ นี้มีที่ไซ้เหมือนกันทุกภาคในความหมายเดียวกันโดยตลอด ในลิลิตพระลอคำว่า ที่ ไซ้ในความหมายเดียวกันทุกคำ เช่น

บัคเคี้ยวพระปู่ให้
งามรูปงามโฉมยง
บ ผอม บ ฟูทรง
บ แก่ผมฉิวเนื้อ

เห็นองค์ ท่านนา
อะเกี้ยว
บ หนุม งามนา
ปากคิ้วตาทร¹¹

⁸ลิลิตพระลอ, หน้า 7.

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

¹⁰สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเกม, หน้า 292.

¹¹ลิลิตพระลอ, หน้า 27.

ยาง มีความหมายว่า เเดิน¹² ส่วนคำว่า ยกยาง มีความหมายว่า ยกเท้า, เเดินไป¹³ ในภาษาไทยกลางปัจจุบันใช้คำว่า เเดิน ซึ่งไครูปศัพท์เดิมมาจากภาษาเขมร ในลิลิตพระลอมีคำว่า ยาง และยกยางใช้ในความหมายดังกล่าว เช่น

ยาง

ไปสองสาม <u>ยาง</u> แล้ว	เหลียวมา เลานา
เจ้าพี่เอยเร็วมากลา	คลาดแคล้ว
เมื่อไปแต่ตัวหา	จอมราช ไสร้ना
ใจอยู่เขยชมแก้ว	พี่ไสร้กับตน ¹⁴

ยกยาง

พี่สาวเขาส่ง <u>ขำ</u>	เต็มมา มากนา
มนทรมายายา	หยก <u>ขำ</u>
วันไกรราชสีดา	<u>ยกยาง</u> ไปนา
อกแม่ยอม <u>ไขขำ</u>	หลมหลมพระองค์ ¹⁵

¹² ภิณู โย จิตต์ธรรม, เรื่องเคิม, หน้า 109.

¹³ เรื่องเคียวกัน, หน้า 90.

¹⁴ ลิลิตพระลอ, หน้า 113.

¹⁵ เรื่องเคียวกัน, หน้า 43.

วู มีความหมายว่า พัด¹⁶ คำนี้มีใช้เหมือนกันทุกภาคในความหมายเดียวกัน คำว่า วู ที่มีใช้ในลิลิตพระลอ มีดังนี้ คือ

นางเมืองนังแนบเฝ้า	จอมกษัตริย์
ถนอมบาททรงกษัตริย์	ใส่เกล้า
พระสนมรำเพยพัก	ไกวแกว่ง วูนา
พระราชชนนีเล่า	ดูบไล้โลมขวัญ ¹⁷

อนึ่ง คำว่า วู ในภาษาถิ่นอีสานนี้ แตกต่างจากภาษาถิ่นเหนือและใต้ โดยแยกออกเป็น 2 ความหมายคือ ถ้าเป็นคำนามหมายถึงเครื่องโบกหรือกระพือลม ถ้าเป็นคำกริยาที่มีความหมายว่า โบก กระพือ แกว่ง พัด¹⁸

2. คำบางคำมีใช้ในภาษาถิ่น 2 ภาค

ก. คำที่มีใช้ทั้งในภาษาถิ่นเหนือและภาษาถิ่นอีสาน

เมื่อได้ศึกษาจากลิลิตพระลอ จะพบว่า มีคำที่ใช้ในความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันกับคำที่ใช้ในภาษาถิ่นเหนือและภาษาถิ่นอีสานในปัจจุบัน

เกี้ยว มีความหมายว่า พัน รัศ¹⁹ ซึ่งมีที่ใช้ในความหมายเดียวกันทั้งสิ้น

¹⁶ ภิญโญ จิตต์ธรรม, เรื่องเดิม, หน้า 15.

¹⁷ ลิลิตพระลอ, หน้า 44.

¹⁸ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 374.

¹⁹ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, ภาษาถิ่นในวรรณคดี (พระนคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2514), หน้า 14.

เหนือและดินอีสาน ในลิลิตพระลอมีคำว่า เกี่ยวไข้ในความหมายเดียวกันนี้ คือ

พี่ขวัญพี่แก้วพี่	ชวนกัน พังรา
เชือกค้อมกุกุณ	คั้งนี้
ฝันทรงสังวาลย์วรรณ	นุชนาฏ งามนา
สองอรุคเกี่ยวก็	ตื่นขึ้นขวัญหาย 20

แควน มีที่ไ้ทั้งในภาษาถิ่นเหนือและถิ่นอีสาน แต่มีความหมายต่างกันออกไป ในภาษาถิ่นเหนือมีความหมายว่า ซ้ำของ วานาญ²¹ ส่วนในภาษาถิ่นอีสานมีความหมายว่า รัก ชอบ กุน กุนเคย²² ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่า แควน เป็นภาษาไทยโบราณ มีความหมายว่า แคน ถ้าเป็นคำวิเศษณ์หมายถึง แกล้วกล้า วองไว²³ ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งที่ไ้คำว่า แควน คือ

.....สาวสลอนโดยเสด็จคาม	พี่เลี้ยงราชตามกษัตริย์		
ไปประทับคบหึง	ถึงประตูดุทยาน	กานทามทองรับราช	ลีลาศ
เทียบมณเฑียร	พี่เลี้ยงเจียนใจ <u>แควน</u>	แดนก่อนไซ้ประตุ..... ²⁴	

แควน ในบทประพันธ์บทนี้ น่าจะมีความหมายตรงตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตย

²⁰ ลิลิตพระลอ, หน้า 93.

²¹ พระธรรมราชาวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 148.

²² สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 47.

²³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 170.

²⁴ ลิลิตพระลอ, หน้า 122.

สถานมากกว่า แต่ที่ผู้วิจัยนำมากล่าวไว้เนื่องจากเห็นว่าในถิ่นเหนือและอีสานต่างก็มีคำนี้
ใ้ช้อยู่ แต่ความหมายแตกต่างกันไปดังกล่าว

เชื่อ ในภาษาถิ่นอีสานมีความหมายว่า เขา²⁵ ส่วนในภาษาถิ่นเหนือหมายถึง
ทาน หรือ เชอ ทั้งสอง²⁶ คำว่า เชื่อ มีที่ใช้ในลิลิตพระลอหลายตอน เช่น

เสียงลือเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอย
เสียงยอมยอมศไกร	ทั่วหล้า
สอง <u>เชื่อ</u> พี่หลับไหล	ลืมนั้น ฤาพี่
สองพี่คิดเองอา	อย่าไ้ถามเฝ้า ²⁷

สองเชื่อ ในที่นี้หมายถึง สองทาน หรือเชอทั้งสองก็ได้ ตรงกับที่ใช้ในภาษา
ถิ่นเหนือ

เคียด มีที่ใช้ทั้งในภาษาถิ่นเหนือและถิ่นอีสานในความหมายว่าโกรธ²⁸ ในลิลิต
พระลอก็ใช้ในความหมายเดียวกันคือ

โคตคิดใจสองเจ้า	ควรว <u>เคียด</u> ฤาจึงเฝ้า
แขกฟ้าทั้งสอง ²⁹	

²⁵ สมเด็จพระมหาเวีรวงศ์, เรื่องเคิม, หน้า 71.

²⁶ ภิญโญ จิตต์ธรรม, เรื่องเคิม, หน้า 15.

²⁷ ลิลิตพระลอ, หน้า 8.

²⁸ สมเด็จพระมหาเวีรวงศ์, เรื่องเคิม, หน้า 94.

²⁹ ลิลิตพระลอ, หน้า 151.

บ บ บราว บราว มีที่ไ้ทั้งดินเหนื่อและดินอีสาน คำว่า บราว และ บราว มีความหมายว่า คงจะไม่ มีไ้ขวา³⁰ คำว่า บราว นั้นน่าจะตรงกับคำว่า บราว ในดินเหนื่อ และดินอีสาน ซึ่งในบทประพันธ์บางบทได้แปลงเป็น บราว ในที่ซึ่งต้องการวรรณยุกต์โท เช่น

ความปองลุมไ้
อิราชแล้ ฃ หัว

บราว เห็นหน้าไ้
ลุมเอย³¹

ส่วนคำว่า บ หรือ บ มีความหมายในเชิงปฏิเสธว่า ไม่ ซึ่งมีตัวอย่างอยู่ในบทประพันธ์ดังที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้แล้

เื่อ มีที่ไ้ทั้งในภาษาถิ่นเหนื่อและดินอีสาน มีความหมายว่า ฉัน ซ้า³² เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๑ ในลิลิตพระลอมีคำว่า เื่อ ไ้เช่น

แกน้อยสองที่เลี้ยง
กุดที่ทั้งสองเหลือ
ที่นี้ไ้ศคสองเชื้อ
ลุดากสมเจ้าซาง

สองเื่อ
ที่อ้าง
ควรรวย เื่อนา
เลิศแล้คุณเชื้อ³³

สองเื่อ คำแรก เื่อ น่าจะหมายถึง ฉัน ซ้า เพราะมีคำว่าสองประกบอยู่

³⁰ ชัยสิทธิ์ เกรษรุมปณา, เรื่องเดิม, หน้า 52.

³¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 46.

³² สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 277.

³³ ลิลิตพระลอ, หน้า 96 - 97.

ข้างหน้า คังนั้นสองเผื่อ ควรหมายถึงข้าพเจ้าทั้งสอง

คำว่า เผื่อ ในบาทที่ 3 ควรจะมีความหมายว่า ข้าพเจ้าทั้งสองเช่นกัน แม้จะไม่มีคำว่า สอง ประกอบอยู่หน้าคำ

คังนั้น เผื่อ ในลิลิตพระลอ จึงควรหมายถึงข้าพเจ้าทั้งสอง

พูน ในภาษาถิ่นเหนือและถิ่นอีสานมีความหมายว่า โนน โพน³⁴ เช่นเดียวกันในลิลิตพระลอ มีคำว่า พูน ใช้ในความหมายเดียวกัน เช่น

เขาเห็นเขาว่าแท้	สองนายมา <u>พูน</u> แล
เพ็ นเจ้าชีพรามณ์	แลนา ³⁵

มาพูนแล มีความหมายว่า มาโนนแล้วในภาษากลาง

เมื่อ เมื่อ ในภาษาถิ่นเหนือและถิ่นอีสานมีความหมายว่า กลับ ไป³⁶ ในลิลิตพระลอใช้คำว่า เมื่อ เมื่อ ในความหมายเดียวกัน เช่น

....จะไปสู่ทานไสร ไวกุจะนำไป เเทว่าทาง
ไกลจรล่า วันนี้คำสองนางเมื่อ พุ่งเข้าเชื้อเขี้ยวมา
สองนางคาหมอเถา ไปบอกแกสองเจ้า สองลวนท้าวยินดี ยิงนา³⁷

ในที่ซึ่งยังคั้บวรรณยุกต์โท กวีก็ใช้คำว่า เมื่อ แทนคำว่า เมื่อ ได้

³⁴ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 294.

³⁵ ลิลิตพระลอ, หน้า 103.

³⁶ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 321.

³⁷ ลิลิตพระลอ, หน้า 14 - 15.

เยี้ยว เยี้ยวว่า ในภาษาถิ่นเหนือ มีความหมายว่า เกลือก เกลือกว่า³⁸ ส่วนในภาษาถิ่นอีสานมีความหมายว่า ติ แม่ ถ้า³⁹ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน ในลิลิตพระลอใช้คำว่า เยี้ยว ดังต่อไปนี้

คำริโคยราชนี้	<u>เยี้ยว</u> นาน
<u>เยี้ยว</u> พอสองเขาวมาลย์	thonให้
ทางไกลเที่ยวทูลสาร	ยลยาก พระเอย
ข้าพระไปเองไค้	จ่ายแท้ทุกอัน ⁴⁰

เยี้ยว ในบทประพันธ์นี้อาจจะใช้ในความเกี่ยวข้องกับภาษาถิ่นเหนือ หรือภาษาถิ่นอีสานก็ได้ เพราะไค้ความตีความกัน

ข. คำที่มีใช้ทั้งในภาษาถิ่นอีสานและภาษาถิ่นใต้

คำบางคำในภาษาถิ่นอีสานมีใช้เช่นกันในถิ่นใต้ ซึ่งจากในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอนี้พบว่า มีคำบางคำที่ใช้ร่วมกันในถิ่นอีสานและถิ่นใต้ดังต่อไปนี้คือ

กลองแกล้ง ในภาษาถิ่นอีสานมีความหมายว่า เหวบางร่างน้อย⁴¹ ส่วนมากคำว่ากลองแกล้งมักใช้กับผู้หญิง หมายถึง แม่เอวบางร่างน้อย เป็นคำที่ใช้เรียกแทนชื่อได้ แต่ในลิลิตพระลอเป็นคำที่ใช้ได้ทั้งกับผู้หญิงและผู้ชาย คือไม่แยกเพศดังต่อไปนี้คือ

ตัวอย่างที่ใช้กับผู้ชาย

³⁸ พระธรรมราชาวัตร, เรื่องเคิม, หน้า 84.

³⁹ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเคิม, หน้า 387.

⁴⁰ ลิลิตพระลอ, หน้า 47.

⁴¹ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเคิม, หน้า 15.

พระองค์กลมกลองแก่ง
ถวนแหงเงากงาม

เอวอนอรอินแถง
บารนี⁴²

ในบทนี้เป็นบทนมโคมพระลอ ซึ่งกล่าวว่าพระลอมีเรือนร่างแบบบาง คือ เหว
บางร่างน้อยราวกับสตรี

ตัวอย่างที่ใช้กับผู้หญิง

เผื่ออยู่ในรรมนศร มโนทรราชธานี บุรีรมย์ออกแจง
จะอยู่ควยกลองแก่ง แต่นี้ถาไป จากเลย⁴³

ในบทนี้ กลองแก่ง มีความหมายว่า แม่เอวบางร่างน้อย

ตามองเสือบพริบ เห็นเสือกัดเป็นแมว
แถวจราศศุกัดกษณ มดักเห็นโคมปู่เจ้า แปรรูปเถาหงอกสกา
คิ้วขาวขนคาเผือก กลับตระเลือกเป็นขาว สิงมดาวโคม
กลองแก่ง งามอินแถงโถงเถง.....⁴⁴

ในบทนี้ กลองแก่ง หมายถึงโคมที่เอวบางร่างน้อยส่วนความหมายว่าท่าทางเจ้า
ชู ซึ่งเป็นความหมายในภาษาถิ่นใต้⁴⁵ ไม่มีที่ใช้ในลิลิตพระลอ เพราะในลิลิตพระลอ ถ้าถึ
ว่าหมายถึง เหวบางร่างน้อยจะไค้ความหมายเข้ากับเนื้อความมากกว่า

⁴²ลิลิตพระลอ, หน้า 8.

⁴³เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

⁴⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

⁴⁵วิทยาลัยครูสงขลา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

คร่ำ ในภาษาถิ่นอีสาน มีความหมายว่า เดินชะลอ เดินคอยให้ทันกัน⁴⁶
ส่วนในภาษาถิ่นใต้ มีความหมายว่า รอ คอย⁴⁷ ในลิลิตพระลอใช้ คร่ำ ทั้งสองความ
หมาย ดังต่อไปนี้คือ

....โลมสองนางอย่าตกใจ   บ่เป็นไคคอกณะแม่
กระแหน่นั้นเจ้า   พระปู่เราหากทำเอง   หมอมิกกลัวเกรง
สักสิ่ง   ชัยช่างวิ่งขึ้นเขา   คร่ำกันไปบ่หึง.....⁴⁸

คร่ำ ในบทประพันธ์ที่น่าจะมีความหมายว่า เดินชะลอ, เดินคอยให้ทันกัน
ส่วน คร่ำ ที่มีความหมายว่า รอ คอย ในภาษาถิ่นใต้มีที่ใช้ในลิลิตพระลอดังนี้คือ

สองนางเยาว์คร่ำธา   แม่ว่าเห็นพระช่า
จึงให้ไปเตือน   ปู่เทอญ⁴⁹

คร่ำ ในบทนี้น่าจะมีความหมายว่า รอ คอย
เจียน ทั้งในภาษาถิ่นอีสานและถิ่นใต้มีความหมายว่า เกือบ จน ใกล้เคียง⁵⁰ ใน
ลิลิตพระลอมีคำนี้ใช้ในความหมายเดียวกันดังนี้คือ

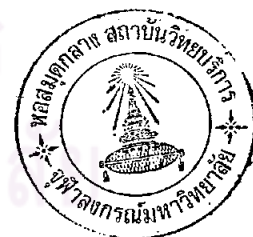
⁴⁶ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 93.

⁴⁷ วิทยาลัยครูสงขลา, เรื่องเดิม, หน้า 111.

⁴⁸ ลิลิตพระลอ, หน้า 20.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

⁵⁰ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 127.

ค. คำที่มีใช้ทั้งในภาษาถิ่นเหนือและถิ่นใต้

คำที่มีใช้ทั้งในภาษาถิ่นเหนือและถิ่นใต้ที่มีรูปคำและความหมายใกล้เคียงกันเท่าที่ปรากฏในลิลิตพระลอ มีอยู่เพียงคำเดียวเท่านั้น คือคำว่า บ่าว ในภาษาถิ่นเหนือ มีความหมายว่า ชายหนุ่ม⁵⁶ เช่นเดียวกับภาษาถิ่นใต้ซึ่งมีความหมายแตกต่างจาก บ่าว ซึ่งหมายถึงผู้รับใช้ ในภาษาถิ่นภาคกลาง ในลิลิตพระลอมีคำว่า บ่าว ใช้ดังนี้

ขึ้นข้างไปฉะฉาย   มาคะคล้ายโดยทาง   ถ่มถึงกลางจรวงปู่
หมอเถ่าอยู่แลเห็น   แสร้งแปรเป็นโคมมลาก   เป็นบ่าวภาคบ่าวงาม
สองถึงถามหาปู่   ปู่หัวอยู่เยแยม   คอยว่าสองแสดม   มาแต่ดาวแคนไค⁵⁷

คำว่า บ่าว มีความหมายว่า ชายหนุ่ม
ที่กล่าวมาแล้วข้างบนนี้เป็นคำในลิลิตพระลอ ซึ่งในปัจจุบันอาจจะมีใช้ร่วมกันในภาษาถิ่นภาคต่าง ๆ ต่อไปนี้จะกล่าวถึงคำในลิลิตพระลอซึ่งในปัจจุบันนี้จะมีใช้เฉพาะในภาษาถิ่นแต่ละภาคเท่านั้น

3. คำบางคำที่มีใช้ในเฉพาะแต่ละภาค

ก. คำที่มีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ

น้ำใครหัว ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ชบขัน⁵⁸ คำว่า น้ำใครหัว มีในลิลิตพระลอตอนหนึ่งดังนี้

⁵⁶ ซอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 241.

⁵⁷ ลิลิตพระลอ, หน้า 17.

⁵⁸ ภิญโญ จิตต์ธรรม, เรื่องเดิม, หน้า 94.

น้ำใครหัวหลากแท้ , เราเลียบเลิงคุณแล้ว
เปลาถวนทุกภาย⁵⁹

ในที่นี้คำว่า น้ำใครหัว มีความหมายตรงตามข้ออธิบายข้างต้น คำว่า น้ำใครหัว นี้มีใช้เฉพาะในภาษาถิ่นเหนือ

จึง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า จง⁶⁰ คำนี้จะพบบ่อยมากในวรรณคดีไทย คำนี้ มีใช้ในลิลิตพระลอหลายตอน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบางตอนดังนี้คือ

เยยไคแกชีพนี	นิศณล
นับว่าตัวเป็นคน	คยา
บเห็นลูกกับตน	คนอย่า เป็นเลย
กายจงพลันเห็นหน้า	ลูกแก้วทั้งสอง ⁶¹

ขอ คำว่า ขอ ซึ่งใช้ในภาษาถิ่นเหนือมีความหมายว่า ขบร้อง⁶² จัดเป็นบท ขบร้อง ชนิดหนึ่ง ซึ่งใช้ภาษาพื้นเมืองโดยตลอด ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งกล่าวถึงคำว่า ขอ ว่า

ขบขอยอราชเทียร	ทุกเมือง
ฤาเลาพระลอเลื่อง	ทั่วหลา
โถมบาบพิตรเปลื่อง	ใจโลก
สาวหนุ่มพึงเป็นบา	อยู่เพียงโทยหน ⁶³

⁶⁰ พระธรรมราชาอนุวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 128.

⁶¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 152.

⁶² พระธรรมราชาอนุวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 326.

⁶³ ลิลิตพระลอ, หน้า 6.

ชั้นขอ คือ การขั้บร้องควายบพขั้บร้องชนิดหนึ่ง เพื่อเล้าลื้อความงามของพระล่อ
คำว่า ขอ ในภาคกลางเป็นค่านามชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นชื่อของเครื่องดนตรีซึ่งมีอยู่หลายชนิด
จะเห็นได้ว่า เมื่อกล่าวถึง ขอ ทางภาคเหนือจะมีความหมายอย่างหนึ่ง ส่วนทางภาคกลาง
จะมีความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง

คู้ทาง ยู่ทาง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า สะควก⁶⁴ ในลิลิตพระล่อไม่มีคำว่าคู้ทาง
หรือยู่ทางใช้ แต่มีคำว่า อู่ข่าง ซึ่งมีความหมายว่าสะควกสบาย สันนิษฐานได้ว่า คำว่า
คู้ทางหรือยู่ทางนี้ น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า อู่ข่าง ซึ่งปรากฏในลิลิตพระล่อ มีในบท
ประพันธ์ต่อไปนี้คือ

จึ่งแสวงหายายมค	ไปจรคผู้ย่ำยา	จำเอาแต่ผู้ลี้หนี
รุ้คิดไซ้กลลลลอง	บอกท่านองทุกอัน	ครันชูช่วยลูไสร
ตู่จะให้ลากจงครัน	จะให้รางวัลจงพอ	ครันพระล่อสมสองแล้ว
<u>อู่ข่าง</u> ยายมคแก้ว	อะคร้าวใครปาน	เปรียบเลย ⁶⁵

ตามความหมายโดยสรุปแล้วจะเห็นว่า หากแม่มคผู้นี้สามารถช่วยเหลือให้พระล่อ
ไปอยู่กับทั้งสองนางแล้ว แม่มคผู้นี้จะได้ลากไ้รางวัลมากมาย ซึ่งหมายถึงว่า มีความ
สะควกสบายอย่างไม่มีใคร เปรียบปาน จึงอาจจะตีความหมายได้ว่า อู่ข่าง หมายถึง
สะควก ซึ่งได้ความกลมกลืนกันคือ

อู่ ตรงกับคำในภาษากลางว่า กระทุ้ง⁶⁶ ในลิลิตพระล่อมีตอนหนึ่งที่ใช้คำว่า
อู่ คือ

⁶⁴ พระธรรมราชาวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 374.

⁶⁵ ลิลิตพระล่อ, หน้า 13.

⁶⁶ พระธรรมราชาวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 466.

ปู่เจ้าว่าหมอไสร
แหบเนื้อยาม⁷¹

ไปเรียกมาให้ใกล้

คำว่า แหบ ในพจน์นี้มีความหมายว่า ใกล้ มากกว่าความหมายว่า ริม หรือเกือบ พริบ ตรงกับภาษาภาคกลางว่า กระพริบ⁷² ซึ่งใช้กับกิริยาของตา ในลิลิตพระลอ ตอนหนึ่งใช้คำว่า พริบ เช่น

สองเห็นโฉมเจ้าแผน
งามเงื่อนหินกรก
ลึมอายอ่อนลึมต่น
พิศพริบโออา

ภูาคล
แวนฟ้า
ตาตอ พระนา
เทพไสรยาโฉน⁷³

พระเพื่อนพระแพง เมื่อได้เห็นโฉมของพระลอที่มีความงามราวกับพระอาทิตย์ ทำให้ลึมความอายตามวิสัยของสตรี (ตาตอ) คือ จ้องตา ประสานสายตากับพระลอโดยไม่กระพริบตา เป็นลักษณะอาการของผู้ที่จ้องดูสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยความแปลกใจ ประหลาดใจ หรือตกใจ

ยา คำว่าย่าในภาษาถิ่นเหนือ มีความหมายว่า ช้าง⁷⁴ ยาย่า จึงหมายถึงยาศักดิ์สิทธิ์ ยาช้าง โดยทั่วไปแล้วยาที่มีความศักดิ์สิทธิ์นั้นได้แก่ ยาที่เกิดจากเวทย์มนตร์คาถา ในลิลิตพระลอมีคำว่า ยาย่า ใช้ดังต่อไปนี้ คือ

⁷¹ลิลิตพระลอ, หน้า 20.

⁷²ชนอกถิ่น พิเศษสลกกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 242.

⁷³ลิลิตพระลอ, หน้า 125.

⁷⁴พระธรรมราชานุวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 92.

...เทียบพลีเสรีจรรยา ปู่ก็บังคับทุกประการ
จึงบอกสารอันจะใช้ ให้ทั้งยามนตร์คด บอกทั้งกลอันจะทำ
ให้ยาเขาเดือด มนตราเหือดหายศักดิ์.....⁷⁵

ยายา หมายถึง ยาที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวลี้
นอกจากนี้ในภาษาถิ่นเหนือยังใช้คำว่า พิษยา ของยา ซึ่งยามีความหมายว่า ชลิ่ง
พิษยา หมายถึงพิษที่เกิดจากของศักดิ์สิทธิ์ หรือของชลิ่ง ส่วนของยา จึงหมายถึงของที่
ประกอบด้วยเวทย์มนตร์ให้มีความชลิ่ง อาจเป็นเครื่องรางก็ได้

ลี้ ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ซ่อน⁷⁶ ในภาษาภาคกลางมีคำว่าลี้ ใช้ในความ
หมายใกล้เคียงกันคือ หลบ และมักไม่ใช่คำเดี่ยวโดด ๆ มักมีคำอื่นมาประกอบเช่น ลี้ภัย
หรือเป็นคำซ้อน เช่น หลบลี้ ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งใช้คำว่า ลี้ โดด ๆ ในความหมาย
ว่าซ่อน คือ

วิสุตใจจึงลี้ ซ่อนเงื่อนกลนี้
อย่าให้เห็นกล⁷⁷

แว่น ตรงกับภาษาภาคกลางว่า กระจก⁷⁸ แต่เมื่ออยู่ในบทประพันธ์แล้วไม่มี
ความหมายตรง ๆ ต้องนำมาพิจารณาและตีความอีกจึงจะได้เค้าของความหมายเดิม ใน
ลิลิตพระลอใช้คำว่า แว่นฟ้า ซึ่งหมายถึงกระจกในท้องฟ้า ซึ่งเทียบได้กับดวงแก้วในท้อง

⁷⁵ลิลิตพระลอ, หน้า 39.

⁷⁶ภิญโญ จิตต์ธรรม, เรื่องเดิม, หน้า 96.

⁷⁷ลิลิตพระลอ, หน้า 134.

⁷⁸ภิญโญ จิตต์ธรรม, เรื่องเดิม, หน้า 97.

ฟ้า' นั่นคือพระจันทร์นั่นเอง เพราะพระจันทร์นั้นสามารถส่องแสงได้เช่นเดียวกับกระจกเงา ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งดังนี้คือ

...ลีลาขึ้นข้างฝ่าย   คดัลคล้ายเข้าทวารเวียง
จิตจอบึงสองเจ้า   ลงข้างเข้ายังวัง   ทอคต่ายังปราสาท
เห็นสองราชกษัตริ์   ในช่องสีหบัญชร   คุจอัปสรสู่หล้า
เยี่ยมหน้าคุจดวงเคื่อน   เหมือนแวนฟ้าทั้งคุ.....⁷⁹

หอมหื่น ตรงกับภาษาภาคกลางว่า หอมกรุ่น⁸⁰ ในลิลิตพระลอมีที่ใช้ในความหมายนี้คือ

มะดูลี <u>หอมหื่น</u> ฟุ้ง	มะลิวัลย์
ปรุประยงค์หอมทรราช	<u>หื่นหา</u>
หอมกลกลิ่นจอมขวัญ	ขวัญพี่ พระเอย
หอมหอนเห็นหน้าหน้า	ใครกรลั่นใจตาย ⁸¹

หอมกรุ่นหรือหอมหื่น หมายถึงหอมอ่อน ๆ กลิ่นรยริน ในที่นี้จะเห็นว่ามีความหมายคล้าย หื่นหาอยู่ด้วย หื่นในที่นี้อาจมีความหมายว่าหอมด้วย ดังจะได้พิจารณาจากโคลงบทนี้คือ

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁹ลิลิตพระลอ, หน้า 117.

⁸⁰พระธรรมราชาวัตร, เรื่องเคิม, หน้า 69.

⁸¹ลิลิตพระลอ, หน้า 91.

เห็นหอมรสสร้อยเปล้า	แคคาย
แลพิทกเหลือหลาย	แหล่งไฉ
นกเอยส่งสารถวาย	ถึงนาฏ พระนา
ให้พระนุชนองไ้	แมรุษาวเรียม ⁸²

โคลงบทนี้ติดต่อกับบทอื่น ที่น่าสังเกตคือคำว่า เห็นหอม ซึ่งมีความหมายเดียวกับ คำว่าหอมเห็น ซึ่งใช้คำกลับที่กันแต่ยังมีความหมายเหมือนกัน ดังนั้นเห็นควรจะมี ความหมาย ว่าหอม คำนี้จึงน่าจะเป็นคำซ้อนอีกคำหนึ่งด้วย

ใหม่หมา มีความหมายว่า ใหม่ถอดคำ⁸³ ซึ่งหมายถึงใหม่เอี่ยมนั่นเอง ใน ลิลิตพระลอ คำว่าใหม่หมา ไม่ใช่ตรงตามความหมายข้างต้นนี้ ซึ่งจะขอยกตัวอย่างดังนี้ คือ

พักตราใส่ใหม่หมา	หน้าแนบหน้าโอหน้า
หนุ่มหน้าสะสม ⁸⁴	

หากใช้คำว่า ใหม่หมา ในความหมายว่า ใหม่ถอดคำ จะไม่ได้ความ คำว่า ใหม่หมา ในบทนี้น่าจะหมายถึง แจ่มใส สดชื่นมากกว่า ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ เป็นคำที่มีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ และมีใช้ในลิลิตพระลอ ด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸²เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

⁸³พระธรรมราชาอนุวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 409.

⁸⁴ลิลิตพระลอ, หน้า 101.

เยี่ยมไหว้ ในที่นี้ ควรจะหมายถึงอาการไหว้ที่สงบเสงี่ยม เรียบร้อย และ
ละมุนละไม

งำ ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ปกปิด ครองงำ ไขคุ้เป็นปิดงำ ครองงำ งำความ
เงื่อนงำ⁸⁹ ในบทประพันธ์ในลิลิตพระลอบทนี้ไขเงื่อนงำ ในความหมายว่า ปิดความไม่
เปิดเผย คือ

....คานหามทองรับราช หมุนางคานบริพัร
พรีนชาญเชิงแก๋ ซอนเงเงื่อนงำมิด . ปิดประตูไว้เสร์จ⁹⁰

เงื่อนงำ จึงหมายถึง ปิดบัง ไม่เปิดเผย

จอมจาย ตรงกับภาษาภาคกลางว่า เจียดจาย ประหยัดจาย⁹¹ ปัจจุบันคน
อีสานยังคงใช้พูดจำกันอยู่ จอม คำเดียวมีความหมายว่า เจียด เช่น

คั้งกุกคั้งลูกแก้ว	กุนา
จักจอมจายเปี้ยวยา	หนอเห็นา
สิ้นทั้งแผนดินรา	แมลูก ก็คี
สิ้นแกสิ้นจงเจ้า	แม่ไคแรงคั้น ⁹²

เจียรจาก ตรงกับภาษาภาคกลางว่า จากไกล⁹³ ให้ความรู้สึกของผู้ที่ตองจาก

⁸⁹ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 103.

⁹⁰ ลิลิตพระลอ, หน้า 140.

⁹¹ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 72.

⁹² ลิลิตพระลอ, หน้า 33.

⁹³ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 127.

โกศศักดิ์ ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่ง ดังนี้

สองนางจรจากทอง
เมียงแต่ทางศาสรวด
สองนายรูปออกคราว
เจียรจากตั้งนี้

โทยหวาน สวาหนา
สิ่ง
คราวแต่ ใจนา
อื่นนั้นงาม⁹⁴

เจียรจาก ในบทนี้มีความหมายว่า จากไกล ไม่ค่อยพบว่ามีใช้ในวรรณคดีเรื่อง
อื่นนัก เจียรจากยังเป็นคำที่มีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน ในปัจจุบันนี้

คอก ตรงกับภาษาภาคกลางว่า การ ความ ประการ สิ่ง อัน⁹⁵ แต่ในบางแห่ง
จะหมายถึงคอกไม้ ในลิลิตพระลอมีคำว่าคอก ใช้ในความหมายเกี่ยวกับภาษาถิ่นอีสาน
ดังนี้ คือ

พระแพงพระเพื่อนเพียง
นับอยู่ในใจจง
มลักเห็นคอกกุดหลง
คอกอกระทวยใหม่

พิศวง
จอกไท้
นงนเงื่อน อยู่นา
สราภหน้าตาหมอง⁹⁶

หรือ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จพาลงกรณ์มหาวิทาลัย

⁹⁴ลิลิตพระลอ, หน้า 116.

⁹⁵ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 73.

⁹⁶ลิลิตพระลอ, หน้า 7.

คอกชายหุขายตา
ขจรชาวถึงทาวมู

คอกบนำพารู
พอไททั้งสอง⁹⁷

คอกกล ในบทแรกหมายถึง การท้วงกลุบาย ส่วนบทท้าย คอกชายหุขายตา นั้นมีความหมายว่า การเอียงหูยิบตาซุบซิบนินทาถึง ส่วนคอกบนำพารู หมายถึงการไม่เอาใจใส่ว่าเขาจะซุบซิบนินทาถึงอย่างไร คอกที่ยกมาทั้ง 3 คำนี้ จึงควรจะหมายถึง

การ

ส่วน คอก ที่มีความหมายว่าคอกไม้ในลิลิตพระลอก็มีใช้ เช่น

ใบบัวบัวข้าขอบ
คอกคังจะหัวรัว
เซยชมภิรมย์ชั่ว
ถนัดคังเรียมชมเจ้า

ใจบัว
เรียกเต้า
ชมชาม บัวนา
ที่เล่นกับตน⁹⁸

คอกในที่นี้หมายถึง คอกบัว เพราะในบทแรกกล่าวถึงต้นบัว คอกที่กล่าวถึงจึงควรหมายถึงคอกบัวมิใช่ออย่างอื่น

เคียง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า บอกไขให้, บอกให้รู้ระแคะระคาย⁹⁹ เมื่อกล่าวถึงคำว่า เคียง ก็ควรกล่าวถึงคำว่า เคียงสา ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน หมายถึงรู้ความควรไม่ควร รู้ความเป็นไปบริบูรณ์แล้ว¹⁰⁰ แต่ในที่นี้คำว่า เคียง และ เคียงสา มี

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

⁹⁹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 162.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ความหมายหนักไปในความรู้จักความรักมากกว่าความรู้เรื่องอันควรและไม่ควร ดังจะพิจารณาได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้

พระเอยจะบอกได้	ฉันทิโก
พระจัก <u>เคียง</u> ถนัดใน	ที่ไท้
มินานอยาอาลัย	เลขราช
นอชหนึ่งพระจักได้	เล่ห์นั้นเป็นเอง ¹⁰¹

เคียง ในที่นี้มีความหมายไปในเรื่องรูเรื่องของการรัก ซึ่งนางพี่เลี้ยงทั้งสองกล่าวว่า พระเพื่อนพระแพงจะรู้จักได้ก็ขอให้พระลอเป็นผู้สอน ส่วนคำว่า เคียงสา นั้นมีความหมายใกล้เคียงกับเคียง เช่นกันคือ

พี่เอยแทนอยเกิด	คนมา
ยังไปเคย <u>เคียงสา</u>	สักน้อย
จักไปตั้งถานา	วานช่วย วิวา
ฉายเร่งฉายค้อยค้อย	หนึ่งไสร้เผือกด้ว ¹⁰²

เคียงสา ในที่นี้หมายถึงรู้ความเป็นไปในเรื่องของการรักบริบูรณ์แล้ว ตามความหมายในบทประพันธ์ มีความหมายในบาทที่ 2 ว่า ยังไม่เคยรู้เรื่องราวของความรักเลยแม้แต่น้อย

ติง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ไหว ห่วง แก่คำค่าน¹⁰³ คำนี้นอกจากจะมีใช้

¹⁰¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 125.

¹⁰² เรื่องเคียวกัน, หน้า 123.

¹⁰³ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเคียว, หน้า 178.

โคศ ๆ ในภาษาดินอีสานแล้ว ยังใช้เป็นคำซ้อนในภาษาภาคกลางอีกด้วย ในลิลิตพระลอ
ใช้คำว่าตึง ในความหมายว่า ไหว ดังนี้คือ

เดือนฉันทโคกกับมิพร่อง   ท้องฉันทโคกกับมิตึง
ยื่นอิงกันอยู่กระต้าง   ลอบพิตรเจ้าช่าง   ห้ามบให้สองชาน
แมถา¹⁰⁴

ในภาษาภาคกลาง ใช้คำว่าตึง ซ้อนกับคำว่า ไหว เป็น ไหวตึง ในความหมาย
ว่าเคลื่อนไหว

แตงแอ ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ตกแต่ง ประดับประดาใ้งาม¹⁰⁵ คำว่า
แตงแอ ในลิลิตพระลอไม่มีที่ใช้ มีแต่คำว่า แตงแง ซึ่งใช้ในความหมายเดียวกัน จึง
สันนิษฐานได้ว่า แตงแอกับแตงแง น่าจะเป็นคำเดียวกันมาแต่เดิม

...เครื่องอาชายรรยง   งามบรรจงเพริศแพรว
ลวนแกวกองแกมมาศ   อิศวชาติสินธพ   แลเสลลอบเณนผอง
ลวงเชิงร้องเครงครัน   สู้ศึกยี่นบมีพ่าย   นายซี้ขับเข้มแข็ง
ลวนตำแหน่งยศเจ้าหลา   ขุนมาหมื่นมาครัน   พันมานายมามาก
พิศโสภากย์โสภา   มากคาศาแตงแง.....¹⁰⁶

แตงแง ในบทนี้มีความหมายว่า ตกแต่ง ประดับประดาใ้งาม
ส่วนอีกตอนหนึ่งคือ

¹⁰⁴ลิลิตพระลอ, หน้า 152.

¹⁰⁵สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 135.

¹⁰⁶ลิลิตพระลอ, หน้า 62.

... โฉมปานใครสู้ว่า   เขาว่าอย่าเทียมเทียบ
 ชื่อว่าเทพสิเปรียบไมปาน   หนุมสะคราญงามนัก
 นำใครรักแห่งพราหมณ์   ผู้มาตามทั้งสอง   โออย่าปอง
 บมิปุน   สองพึงจุนใจเคียด   หนีนาเกลียดใจรา
 มาแต่งแ่งให้ชา   หนีว่าแวนไวอา   บร้างไคกินใจ
 หนึ่งเลย¹⁰⁷

แต่งแ่ง ในบทนี้จึงควรมีความหมายถึงการตกแต่งจริตกิริยา คือการทำกิริยาทำ
 ทางมากกว่า การตกแต่งประดับประดาร่างกาย

แ่ง มีความหมายว่าลักษณะของสิ่งใหญ่ที่แน่นอน มักใช้คู่กับ แ่ง ว่า แ่งแ่ง¹⁰⁸
 ในลิลิตพระลอไม่มีตอนใดที่ใช้คำว่า แ่งแ่ง แต่จากคำว่า แ่งแ่ง นี้ ท่านผู้อธิบายศัพท์
 ใค้อธิบายต่อไปว่า สำหรับสิ่งเล็กภาษาถิ่นอีสาน ใช้แ่งแ่ง หรืออรรแ่ง ในลิลิตพระลอ
 มีคำว่า อรรแ่ง ใช้ในรูปคำว่า อันแ่ง ในความหมายว่า เล็ก บาง ดังต่อไปนี้

พระองค์กลมกลองแกลง	เอวออนนอร <u>อันแ่ง</u>
ถวนแห่งเจ้ากุงาม	บารนี้ ¹⁰⁹

อันแ่ง หรือ อรรแ่ง เป็นคำ ๆ เดียวกัน ซึ่งใช้กับของสิ่งเล็กที่มีลักษณะอ่อน
 แอน ในประโยคนี้มีความกระ้างชัดอยู่ที่คำว่า กลองแกลง ซึ่งมีความหมายว่าเอวบาง
 รางน้อย และคำว่าเอวออน ดังนั้น อันแ่ง จึงควรมีความหมายถึงเอวออน รางเล็กบาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

¹⁰⁸ สมเด็จพระมหาวิรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 192.

¹⁰⁹ ลิลิตพระลอ, หน้า 5.

ทาย คำว่าท^๑าย ในลิลิตพระลอมีอยู่ตอนหนึ่งดังนี้คือ

ฝันว่าสุริเยศท้าว	เสด็จมา
เป็นบินปักเกศา	กิ่งเกล้า
พระจันทร์ต้องพักตรา	ต่างแวน ทองนา
กวางคางท ^๑ ายหักเกล้า	คุดสร้อยแซมผม 110

คำว่าท^๑ายนี้ย่อมอธิบายได้ให้ชัดเจนขึ้นว่า กวางจะมาจากคำว่า ท^๑วย ซึ่งแปลว่า จับ ฉวย ถือ ในภาษากลาง¹¹¹ คำว่า ท^๑วย นี้มีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน และผู้วิจัยเองมีความเห็นว่าอาจเป็นไปได้เนื่องจากคำในบทประพันธ์มักมีการตัดพยางค์หรือคำอยู่เื่อง ๆ คำว่า ท^๑าย จึงอาจจะมาจากคำว่า ท^๑วย ได้ เพราะหากพิจารณาในด้านความหมายก็กลมกลืนกันได้ความดี คือดวงดาวที่เห็นเคียงคางบนท้องฟ้า นั้น สามารถจับมาหักเกล้าต่างคอกไม้แซมผมได้

ทำทรง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ทำเป็น ทำประหนึ่งว่าเป็น แสร้งทำเป็น¹¹² เป็นสำนวนที่มีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน ในลิลิตพระล่อว่า

เมื่อนั้นท้าวไศลกลา	ส่งแคนนาแคนราษฎร์
สองนายนำทาง	อวางเพศท้าวผู้มีบุญ
ทรงเสื่อผ้าหมวกแก้ว	ทำทรงขุนคานแล้ว
	บให้เห็นองค์ ทานนา ¹¹³

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

¹¹¹ ศัพท์ สรรพบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 24.

¹¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 74.

¹¹³ ลิลิตพระลอ, หน้า 77.

ในรายชื่อนี้ คำว่า ทำทรง ไซ้ในความหมายเดียวกันในภาษาถิ่นอีสานคือ ประหนึ่ง
ว่าเป็น ทำทรงชุนคาน จึงควรจะมีความหมายว่าทำประหนึ่งว่าเป็นชุนคาน

ท้าว ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ล้ม ล้มทั้งป็น สยบลง¹¹⁴ ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่ง
ว่า

... เขาก็สาครยั้ง   ตรึงนายแก้วชะยัน   ตองนายขวัญ

ท้าวทบ   นางรินรบรุกพัน....¹¹⁵

ท้าว ในที่นี้มีความหมายว่า ล้มทั้งป็น

เท้าวา เมื่อออกเสียงเร็ว ๆ รวบรวมจะได้เสียง ทวา ซึ่งเป็นการบังเอิญอย่าง
ยิ่งที่ไม่มีความหมายตรงกับภาษาภาคกลางว่า แต่วา ทวา¹¹⁶ เท้าวานี้ มีความหมายเดียว
กับ เท้าวา ในกำสรวลโคลงกัน เช่น

พรำพมมาโนชเนื้อ	นางเมือง
สองสู่มณพชร	แทนแก้ว
<u>เท้าวา</u> เปลาเปลองอก	ในอน อรมแม่
สองพรากพรัคแคลวชู	ช้างอ ¹¹⁷

¹¹⁴ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 202.

¹¹⁵ ลิลิตพระลอ, หน้า 147.

¹¹⁶ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 50 - 51.

¹¹⁷ กำสรวลศรีปราชญ์ (พิมพ์ครั้งที่ 4, พระนคร : โรงพิมพ์ศิลปบาบรรณาการ,
2513), หน้า 61.

ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งว่า

....จะลองใครใครก็มา จะหาใครใครก็บอญู่ จะไปสู่อู่
ท่านไสร้ ไว่จะนำไป เท่าว่าทางไกลจรหล้า....¹¹⁸

เท่าว่า ในที่นี้หมายถึง เท่าว่า ใช้ในความหมายเดียวกับภาษาถิ่นอีสาน
เท่ง ตรงกับภาษากลางว่า ที่ กระทบ กระแทก ¹¹⁹ มีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน
มักปรากฏในบทกลอนเช่น ขวนพ่ายโคลงคั่นตอนหนึ่งว่า

พลมาเขาแควนล้ำ	พลเสื่อ
พลดอกหาญครเดา	ไล <u>เท่ง</u>
โยธาแหลหลายเหลือ	อกแผน มานา
เสียงมีระเร้งฟ้า	ฟาดไฟ ¹²⁰

ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งว่า

...เขาร้งทมหินผา คากันเข้าระเร้ง
ไม้ไลเท่งฟาดหลาย.....¹²¹

เท่ง ในที่นี้มีความหมายว่า กระแทก ส่วนในขวนพ่ายโคลงคั่นมีความหมายว่าที่
จะเข้ากันดีกว่า

¹¹⁸ลิลิตพระลอ, หน้า 14.

¹¹⁹ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 25.

¹²⁰ลิลิตขวนพ่าย (พิมพ์ครั้งที่ 3, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516), หน้า 71.

¹²¹ลิลิตพระลอ, หน้า 146.

น้ำ ตรงกับภาษาภาคกลางว่า โนม เห็นว¹²² ในภาษาดั้งอีสานใช้คำว่า น้ำ คำเดียวได้ แต่ในภาษาภาคกลางมักพบในคำว่า โนมน้ำ ซึ่งเป็นคำซ้อน คำว่าน้ำมีใน ลิลิตพระลอตอนหนึ่งว่า

ตาเสื่อเสื่อผาค่าย	หนีทาง
กว้างแนบหูกวางฟาน	พิศเรน
ข้าง <u>น้ำ</u> หมอบงขวาง	ซอนอญ
ข้างลอคออยข้างเลน	ป่าสีลั้งคัง ¹²³

น้ำ ในที่นี้มีความหมายว่า โนม ก็คือให้คอมลงมา บัวบาท มีความหมายว่า นางสนม นางบำเรอ สาวชาววัง¹²⁴ เมื่อพิจารณาใน ลิลิตพระลอมีหลายคนที่ใช้คำว่า บัวบาท แต่ใช้ในความหมายต่างกันไปดังนี้

ลูกรักแก้วแม่เอ๋ย	ปรานี แม่รา
พระบาทพงกษศรี	ใสเกล้า
ฤาบาปในภูมี	หักแม่ ไยพ่อ
ขอจูบ <u>บัวบาท</u> เจ้า	สั่งเจ้าจอมใจ ¹²⁵

¹²² สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 220.

¹²³ ลิลิตพระลอ, หน้า 71.

¹²⁴ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 233.

¹²⁵ ลิลิตพระลอ, หน้า 52.

และ

ลาบัวบาทเจ้าหล้า
จึงย้ายถิ่นมา¹²⁶

ไปสู่สองแควช้า

จะเห็นได้ว่าคำว่า บัวบาท ทั้ง ๒ บทนี้ มิได้มีความหมายตรงตามความหมายที่
ใช้ในภาษาดินอีสาน บัวบาท ในบทแรกใช้เรียกแทนตัวพระลอ และบัวบาทในบทท้ายใช้
เรียกแทนตัวพระนางบุญเหลือ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า บัวบาท ทั้ง ๒ คำนี้เป็นสรพนามที่
ใช้เรียกเป็นการยกย่องกันนอกจากนี้หากพิจารณาอีกบทหนึ่งจะพบคำว่า บัวบาท ดังนี้

บัวนมบัวเนตรหน้า

บัวบาน

บัวกลีบขจรหอมหวาน

รสเรา

บัวสมรตะลุงลาญ

ใจบา นี้นา

บัวบาททงงามจวบเท่า

เกศแกวงามจริง¹²⁷

บัวบาท ในบทนี้เป็นคำใช้เรียกแทนนางรื่นนางโรย บัวบาท คำนี้จึงมีความหมาย
ว่านางสนม สาวชาววังได้ ดังนั้น บัวบาท ในที่นี้จึงใช้ในความหมายเดียวกับในภาษาดิน
อีสาน

บา เป็นคำใช้ประกอบคำนำหน้าชื่อตัวเอกชายในเรื่อง¹²⁸ แต่เท่าที่พบในลิลิต
พระลอใช้เป็นคำเรียกพระลอด้วยคำว่า บา ในลักษณะดังนี้คือ

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

¹²⁸ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

เมืองเราอุบาทว์ร้าย
 เขาสงนี่สงศักดิ์
 ญาปิ่นไทรจักร
 ลมแดนดินลมแก้ว

แรงนัก ลูกเฮย
 ชมแล้ว
 จักรอด ญาพ้อ
 แม่หล่มไอศวรรย์¹²⁹

คำว่า ปว ใช้ประกอบคำว่าปิ่นไทรจักร ซึ่งหมายถึงผู้ครองบ้านเมือง
ปว จักเป็นคำที่ใช้แทนเฉพาะตัวเอกของเรื่อง ส่วนคำที่ตามหลังคำว่า ปว อาจ
 จะเป็นคำแทนชื่อตัวเอกก็ได้ คำว่า ปิ่นไทรจักร ในที่นี้ใช้แทนพระลอ

ปวง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ทั้งหมด ทั้งหลาย¹³⁰ ในภาษาภาคกลางนิยม
 ใช้ในบทร้อยกรอง แต่ในภาษาถิ่นอีสานมีใช้กันทั่วไป ในลิลิตพระลอมีดังนี้คือ

เสรีโลมเสรีจสังเจ้า
 สนมอยู่อย่าเกรียมกรม
ปวงนางรับคำคม
 ขบสะอึกสะอื้นไห้

จอมสนม
 ออกไหม้
 บัวบาท ทานนา
 แซซร้องแรงโรย¹³¹

คำว่า ปวง ในที่นี้มีความหมายว่าทั้งหมด
ผอก ตรงกับภาษาภาคกลางว่า บอก กล่าว บนบาน ปลาผอก คือปลาร้าที่บรรจุ
 กระบอกไม้ไผ่สำหรับเป็นเสบียงในการเดินทางไกล¹³² ในลิลิตพระลอมีคำว่าปลาผอก

¹²⁹ลิลิตพระลอ, หน้า 148.

¹³⁰สมเด็จพะมหาวีรวงศ์, เรื่องเคิม, หน้า 256.

¹³¹ลิลิตพระลอ, หน้า 69.

¹³²ชัยสิทธิ์ เกรษฐบุปผา, เรื่องเคิม, หน้า 76.

ในบทประพันธ์บทหนึ่งดังนี้

พระเอยอาบน้ำซุน	เอาเย็น
ปลาดอกหมกเหม็นยาม	อยากเคี้ยว
รุกรูยราคจำเป็น	ปางเมื่อ แคลนนา
อดอยู่เปียกตัวเดียว	อยู่ไค้ฉันใด ¹³³

ปลาดอก ในที่นี้หมายถึงปลาร้า ซึ่งไม่จำเป็นต้องบรรจุกระบอกไม้ไผ่สำหรับเป็น
เสียบงไค้

๕๕๕๕ ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ลูกขึ้น ไป¹³⁴ ตัวอย่างในลิลิตพระลอคือ

ขึ้นข้างไป๕๕๕๕	มาคละคล้ายโดยทาง
๕๕๕๕ถึงกลางจรอญ!	หมอเฝ้าอยู่แฉเห็น..... ¹³⁵

คำว่า ๕๕๕๕ ในที่นี้มีความหมายว่าไป

๕๕๕๕ ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ถ้าหาก แม้ว่า¹³⁶ ในบางครั้งใช้คำว่า ๕๕๕๕ ก็มี
เป็นคำที่พบในบทประพันธ์ประเภทกรอองเสมอ ในภาษาพูดปัจจุบันของภาคกลางไม่มีที่
ใช้ คำว่า ๕๕๕๕ ในลิลิตพระลอคงจะแผลงมาจาก ๕๕๕๕ และใช้ในความหมายอย่างเดียวกัน
เช่น

¹³³ลิลิตพระลอ, หน้า 67.

¹³⁴สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 272.

¹³⁵ลิลิตพระลอ, หน้า 17.

¹³⁶สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 275.

มากจะเสียน้ำ	นอไป ปรีนา
น้ำช้อกาหลงไหล	เขี้ยวแท้
ผิวจะคลาไคล	บรอด กีนนา
น้ำจวงเวียนแม่	รอดไสร้งไหล ¹³⁷

ผิว ในที่นี้มีความหมายว่า ถ่าหาก แม้วา เช่นเดียวกับคำว่า ผิ และผิว
พนจร คำนี้มีความหมายว่า คนเที่ยวป่า คนอยู่ป่า ชาวป่า พรานป่า¹³⁸ คำนี้
 มีใช้ในภาษาดินอีสานและหากแยกศัพท์ของคำตามรูปบาลี - สันสกฤต จะได้

พน + จร _____ พนจร

ซึ่งมีความหมายว่าคนเดินป่าเหมือนกัน ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าคำนี้ คงจะไม่ใช่คำ
 ไทย แต่เป็นคำที่ยืมมา จากภาษาบาลี - สันสกฤตมากกว่า

พนจรใจจำหมั้น   ทูลชื่อไม้นั้นนั้น   แด่ไท่ทุกอัน¹³⁹

พนจรในบทนี้หมายถึง ชาวป่า หรือ พรานป่า
พรุก ตรงกับภาษาภาคกลางว่า วันพรุกนี้ วันต่อไป ในภาษาดินอีสานบางทีก็ใช้
พรุก¹⁴⁰ คำว่า พรุก ในวรรณคดีมีที่ใช้น้อยมาก ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งว่า

¹³⁷ลิลิตพระลอ, หน้า 80.

¹³⁸สมเด็จพะมหาวีรวงศ์, เรื่องเกิม, หน้า 272.

¹³⁹ลิลิตพระลอ, หน้า 68.

¹⁴⁰สมเด็จพะมหาวีรวงศ์, เรื่องเกิม, หน้า 284.

น่านักกว่าซึบแล	มนตรี
ไปพุกกวรพอด้	อยาชา
กรั้ นานราชธานี	เราเปลี่ยว อยู่นา
เยี้ยวออกทาวเจ้าธา	ชาวณาฬังสาร 141

พาง มีความหมายว่า ไกล เสมอ แทบใหญ่ เช่น ทองพาง มีความหมายว่า ทองใหญ่¹⁴² แต่ในความหมายว่าใหญ่ มักไม่ค่อยได้พบนักในลิลิตพระลอ จะพบก็อย่างดังนี้

ทาบต็อกไ้พาง	เมื่อมรณ
คำแมสอนสุดสอน	บ่ไค
รอยกรรมราชจักหลอน	จักลอ พระธา
รู้เทารูเวมไ้	กลักกลุ่มมัวมน

พาง ในบทนี้มีความหมายว่า ไกล เสมอ แทบ
พ่าย คำนี้ไม่ค่อยจะไคพบนัก ในปัจจุบันในภาษาดินอีสานใช้ว่า พ่ายพ่าย หรือ
 พ่ายพ่าย มีความหมายว่า โบกโบย พะเยิบพะยิบ¹⁴⁴ คำว่าพ่ายพ่าย หรือพ่ายพ่ายนี้
 อาจกรอ: คำหน้าลงเป็น พ่าย หรือพะพาย ในลิลิตพระลอมีคอ: หนึ่งว่า

¹⁴¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 75.

¹⁴² สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 289.

¹⁴³ ลิลิตพระลอ, หน้า 49.

¹⁴⁴ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 30.

...กางเขนต้นแม่แพน แอนออกจอกจีบกก
 ขุนยงชคชนพื่อน กระทบองหางพะพาย นางยงรายรอบเฝ้า...¹⁴⁵

พะพาย ในที่นี้มีความหมายว่าโยกโยย หรือพะเยิบพะยาบก็ได้
 พุน ตรงกับภาษาภาคกลางว่า โกรธเป็นไฟ คุร้าย ทยาบคาย¹⁴⁶ ในภาษาภาค
 กลางคำว่า พุน จะใช้ประกอบกิริยาอาการของผู้ที่ตกอยู่ในอารมณ์โกรธจัด โดยมีกล่าวว่
 โกรธเป็นไฟพุน แต่ไม่มีความหมายไปทางทยาบคาย หรือคุร้ายเลย ในฉลิตพระลอมีตอน
 หนึ่งว่า

สอบแลเห็นเจ้าหล้า ลอราชงามโอ้อ่า
 อ่าจให้หายพุน¹⁴⁷

ลอง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า กระทำให้หลงรักหรือเกลียดชังหรือเป็นบ้าด้วย
 อานาจคุณไสย¹⁴⁸ เป็นคำที่ใช้พูดกันทั่วไปในภาษาถิ่นอีสาน เชื่อกันว่าผู้ที่ถูกลองให้หลงรัก
 หรือเป็นบ้าด้วยคุณไสยก็ตาม ยากที่จะซัดขึ้นได้ ในฉลิตพระลอยังแสดงความเชื่อของชน
 สมัยนั้นออกมาตอนหนึ่งว่า

¹⁴⁵ฉลิตพระลอ, หน้า 24.

¹⁴⁶สมเด็จพระมหาวิรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 300.

¹⁴⁷ฉลิตพระลอ, หน้า 143.

¹⁴⁸ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 77.

ไปหอนเพื่อศึกษ
 คิคสิ่งเป็นกลลิก
 มกหมอแห่งโคสิพิ
 ให้อบลองท้าวแล

คิกคิก แม่นา
 ซอมแท
 จักสู ฐแม่
 อยู่โคฉนโค¹⁴⁹

ออง โนบทนี้มีความหมายว่า กระทำให้พระลวดทองรักถ่วงอำนาจทางไสยศาสตร์
ดู ตรงกับภาษาภาคกลางว่า มรรค สำเร็จ ทำโคตลอก¹⁵⁰ ปัจจุบันกณีสถานยัง
 ใช้พูดจากันอยู่ เช่น เลี้ยงดูดู หมายถึง เลี้ยงดูโคตลอกครอดฝั่ง ในลิลิตพระลอมมีใ้คำว่า
ดู ดังนี้

เรียนสุขช่วยสุขเพียง
 กรันแรกเรียนพิงยิน
 บินดูที่จักบิน
 มานโคชายของ

อมรินทร์ ออนเอย
 ชาวไท
 มาสู นุชนา
 สวาทเพียงเขาทั้ง¹⁵¹

บินดู ในที่นี้หมายความว่า บินโค
สนอบ มีใ้ในภาษากณีสถานและผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ควรจะใ้รับอิทธิพลมาจาก
 ภาษาเขมรมากกว่า โดยการสังเกตรูปคำ ซึ่งมีความหมายว่า เลื้อ ส่วนมากหมายถึงเลื้อ
 พระราชนาน ¹⁵² ในลิลิตพระลอมมีตอนหนึ่งว่า

¹⁴⁹ ลิลิตพระลอม, หน้า 9.

¹⁵⁰ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 59 - 60.

¹⁵¹ ลิลิตพระลอม, หน้า 138.

¹⁵² สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 391.

ชมชาวสองพี่น้อง   กองพลชัยจอมราช   พระบาทไธราวงวิธ
 บันฉ่าเสียด   งามใจสูเขาขาว   มากลาวทองพิงใจ   บารนี้¹⁵³

สนอม ในที่นี้มีความหมายว่า เสื้อผ้าที่ได้รับพระราชทานจากองค์พระมหากษัตริย์
สุ เป็นสรรพนามรูปที่ 2 เป็นพหูพจน์¹⁵⁴ หมายถึงท่าน เป็นสรรพนามที่ใช้ตัว
 ไปในดินอีสาน ในลิลิตพระลอมีคำว่า สุ ซึ่งเป็นพหูพจน์ในท่อนหนึ่งดังนี้คือ

เห็นให้ทุกหมู่ถวน	หญิงชาย
ใจสิ้นวันทกกาย	ท่านไท
ดูเอยอยากกรรหาย	เหมโสก นักนา
ทุกชั้นนักมักเกิดใจ	มักไขปล้นตาย ¹⁵⁵

สุ ในที่นี้หมายถึงท่านทั้งหลาย
หน้าสวย ตามความนิยมของชาวอีสาน ถือว่าหน้าสวยเป็นใบหน้าที่สวยงาม หมายถึง
 หน้าเรียว คือคอคางกลม คอหน้าผากแคบหรือเรียว ซึ่งตรงกับหน้ามน ซึ่งคนในภาค
 กลางถือว่าเป็นใบหน้าที่สวยงาม¹⁵⁶ ในลิลิตพระลอมีคำว่าหน้าสวยท่อนหนึ่งคือ

¹⁵³ ลิลิตพระลอ, หน้า 11.

¹⁵⁴ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเกิม, หน้า 420.

¹⁵⁵ ลิลิตพระลอ, หน้า 59.

¹⁵⁶ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเกิม, หน้า 37.

...ขอประสพเจ้าพรหมเมธ ทรงถามเจ้าวีเฑก
 ใครเห็นประเทษมาควย ขอประสพมหาสรวาย
 ที่แจจอมสมร 157

มหาสรวาย หรือมหาสวาย เป็นคำเดียวกับในบทประพันธ์กวีแทรก ว อยู่ภายใน
 บทนี้มหาสรวาย ซึ่งเป็นคำขมนามจะหมายความว่า เจ้าผู้มีใบหน้าอันเรียวงาม

หว่า มีความหมายว่า แยก ผา แยก แหก 158 คำนี้ปัจจุบันมีสำนวนใช้ว่า หว่า
 คำว่า หว่า หรือ หว่า ต่างกันเพียงรูปวรรณยุกต์เอก เช่น บ กับ บ แต่ยังคงมีความหมาย
 เหมือนกัน เช่นในลิลิตพระลอตอนหนึ่งว่า

"เมื่อนั้นอนงกเทพี ชนีนานาภูวราชวันทศ สลคตฤทัยคังจะหว่า..." 159

สลคตฤทัยคังจะหว่า มีความหมายว่า ราวกับหัวใจจะแตกสลาย

หาญ มีความหมายว่า กล้า เก่ง บ้างอาจ 160 คำว่าหาญนี้ในภาษากลางใช้คู่
 กับคำว่า กล้า เป็นคำว่า กล้าหาญ ดังนั้นหากพิจารณาคำว่า กล้าหาญ จะพบว่าหาญเป็นภาษา
 ดินที่มีความหมายว่า กล้า จึงถือว่าคำนี้เป็นคำซ้อนชนิดภาษาถิ่นซ้อนภาษากลาง ในลิลิตพระ
 ลอกลาวตอนหนึ่งว่า

157 ลิลิตพระลอ, หน้า 109.

158 ชัยสิทธิ์ เกรขรูปลูกผา, เรื่องเดิม, หน้า 39 - 40.

159 ลิลิตพระลอ, หน้า 52.

160 สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 453.

"ใจหาญกายกอนเจ้า
กุนหารักใจ

เป็นเพื่อ.กายคสังเสธา
มารนี่" 161

ใจหาญ คือ ใจกล้ามีความหมายตรงตามที่กำหนดไว้ข้างต้น
แหง เป็นคำที่ยืนยันว่าทำอย่างนั้นจะดีกว่า หรือสู้ เมื่อเทียบกับภาษากลางควรมี
ความหมายว่า ควรจะ, หรือน่าจะมากกว่า คำว่าแหงในปัจจุบันชาวอีสานยังใช้พูดกันอยู่
เช่น "ไปศึกแต่หมึกมือบ่ไก่อปลา แหงวาบไปดีกว่า" มีความหมายในภาษากลางว่า
"ไปทอดแหทั้งวันไม่ไก่อปลา สู้ไม่ไปดีกว่า" 162 ในลิลิตพระลอคำว่า แหง ที่พบมีดังนี้

"ความคิดนิกรรักไก่อ
หญิงสื่อชักชวนชาย
เจ็บเขื่อว่าแหงตาย
เมื่อหากรักท้าวท้าว

ความอาบ พี่เอย
สูหยาว
ดีกว่า ไสร้ณา
ไปรู้จักเเมื่อ" 163

แหง หมายถึงควรจะ. น่าจะหรือสู้ก็ได้ บทที่ 3 นี้มีความหมายว่า ความทุกข์
ของเราครั้งนี้น่าจะตายดีกว่า หรือสู้ตายเสียดีกว่าอยู่ก็มีความหมายเช่นกัน

อร, ออน มีความหมายว่านาง นางงาม สายงาม เหมาะสม¹⁶⁴ ความหมาย
ของแต่ละคำค่อนข้างขึ้นอยู่กับเนื้อความในประโยคด้วย อรนี้บางครั้งใช้คำว่าออน แต่ก็ต้อง
พิจารณาให้ดีเพราะว่า ออน บางคำจะหมายถึงน้อยหรือ เล็กน้อยก็ได้ หรืออาจเป็นคำ

161 ลิลิตพระลอ, หน้า 154.

162 ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 38.

163 ลิลิตพระลอ, หน้า 9.

164 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 477.

วิเศษณ์ที่มีความหมายว่าอ่อนไหวก็ได้ เช่น

พระองค์กลมกลองแก่ง

เอวดอนนอร์อันแก่ง

ถวนแห่งเจ้ากรุงาม

บารนี้ 165

เอวดอน ดอนเป็นวิเศษณ์ มีความหมายว่าลักษณะที่อ่อนช้อย มิได้เป็นคำภาษาถิ่น
นอร์ ในที่นี้มีได้หมายถึงผู้หญิง แต่หมายถึงสวยงาม คำนี้เป็นภาษาถิ่น

อำเภอ มีความหมายว่า เขตที่แบ่งการปกครองท้องถิ่นตามลักษณะปกครองท้องถิ่น
ลำพัง¹⁶⁶ ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งที่ใช้คำว่า อำเภอ ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁶⁵ลิลิตพระลอ, หน้า 5.

¹⁶⁶สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

พระดอแฝงมานเช้า	มาฟัง
ฟังอำเภอสองยัง	หนุ่มแท้
พระเสกข์นั่งแนบหลัง	สองอยู่ ไสร้หน้า
สองไปรู่ยังแก่	พี่เลี้ยงไปมา 167

อำเภอสอง ควรมีความหมายว่า ลำพอง จึงจะได้ความหมายครบถ้วน ซึ่งคำนี้จัดเป็น
ภาษาถิ่นอีสานด้วย

ค. คำที่มีใช้ในภาษาถิ่นใต้

คำที่มีใช้ในเฉพาะในภาษาถิ่นใต้ และมีใช้ในลิลิตพระลอคือ
กระไค ตรงกับภาษาภาคกลางว่า เคย เช่น ไคตัว แปลว่า เกยตัว¹⁶⁸ คำ
ว่ากระไค นี้มีใช้ในวรรณคดีเก่า ๆ เช่น กำศรวลโกลดคัน ในลิลิตพระลอเองมีคำว่า
กระไค ดังต่อไปนี้

ข้า <u>กระไค</u> กระแหน	แตงแงแฉคนทา
สองพระธิดาจอมราช	ขึ้นข้างคลาดไคคลา... 169

ข้า หมายถึงพี่เลี้ยง กระไค หมายถึงเคย กระแหน คือ อุบาย ดังนั้นพอจะ
สรุปความได้ว่า พี่เลี้ยงที่คุ้นเคยกับอุบาย

คำว่า กระไค ในลิลิตพระลอมีอีกตอนหนึ่งดังนี้ คือ

¹⁶⁷ ลิลิตพระลอ, หน้า 124.

¹⁶⁸ ภิญโญ จิตต์ธรรม, เรื่องเดิม, หน้า 16.

¹⁶⁹ ลิลิตพระลอ, หน้า 101.

....โองการสั่งสองพี่   คិតที่เราจะไป
ก็ให้ผู้กระโศกขาวคอย   ผู้ร่อยชาวคาน....¹⁷⁰

กระโศก หมายถึง เคย ดังนั้น ผู้กระโศกขาวคอย หมายถึงตั้งผู้คนเคยคอยฟังข่าว
โคแรง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า จุใจ สะใจ ¹⁷¹ ในสงขลามีความหมายว่า
รู้สึกสบาย ในลิลิตพระลอ มีคำว่าโคแรงอยู่ในบทประพันธ์หลายตอน เช่น

ยามมหานแควยก	เขามาลย์
สองคุดจงกขบาน	ใหม่หนา
สองกรี่ลำเพาพาด	เพ็ญภาค กุเอย
นาคยา <u>โคแรง</u> อ้า	ออรุ <u>ตี</u> อดนอม ¹⁷²

โคแรง มีความหมายว่า รู้สึกสบาย
คำว่า โคแรง ในปัจจุบันยังใช้พูดจากันอยู่ เช่น "โลกลมโคแรงจ้าน" หมายถึง
ได้รับลมรู้สึกสบายมาก และนอกจากนี้ยังมีคำว่า โคแรงอก ใช้อีกด้วย ซึ่งมีความหมายว่า
ถึงอกถึงใจ สะใจ หรือชื่นอกชื่นใจก็ได้

ทอง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า จับต้อง จับ¹⁷³ ในภาษากลางมีการใช้คำว่า
ทอง ในคำซ้อน เช่น จับต้อง ถูกต้อง ในลิลิตพระลอใช้คำว่า ทอง ดังนี้คือ

¹⁷⁰ รื่องเดียวกัน, หน้า 75.

¹⁷¹ วิทยาลัยครูสงขลา, เรื่องเดิม, หน้า 218.

¹⁷² ลิลิตพระลอ, หน้า 119.

¹⁷³ วิทยุ จิตกรรม, เรื่องเดิม, หน้า 16.

นางแย้มเหมือนแม่แย้ม
ทองคู่มือเทศี
 ของนางกลีเกศี
 รักคูจเริ่มรักน้อง

ยีนดี รอนา
พืทอง
 นุชคลี ลงถา
 รวมรักเริ่ม¹⁷⁴

ทอง คำแรกในบาทที่ 2 เป็นคำนาม ส่วนทองคำสุดท้ายเป็นกริยา มีความหมายว่าจับทอง ตรงกับที่ใช้ในภาษาถิ่นใต้

ยา ไฉน อย่า ไฉน ในภาษาถิ่นใต้ มีความหมายว่า อย่าสงสัย¹⁷⁵ คำนี้ในภาษาถิ่นใต้ยังใช้พูดกันอยู่ในปัจจุบัน ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งว่า

สองเห็นโฉมเจ้าแผ่นดิน
 งามเงื่อนพินกรกล
 ลีมาอายอ่อนลิมคน
 พิศพบรับไฉ้อ้า

ภูวดล
 แวนฟ้า
 ตาคอ พระนา
 เทพไสร^{ยา} ไฉน¹⁷⁶

บาทสุดท้ายมีความหมายว่า มองจนไม่กระพริบตาอย่าได้สงสัยเลยว่าเป็นเทวดาแปลงกายมาหรืออย่างไร อีกบทหนึ่งว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁷⁴ลิลิตพระลอ, หน้า 69.

¹⁷⁵ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 31.

¹⁷⁶ลิลิตพระลอ, หน้า 125.

พระแก้วพระอยู่เกล้า,
เมื่อจักตามฤาไคล
พระเอยอย่าอาลัย
ตายเมื่อใดจักได้

อย่าไฉน
คลาดไฉ
เยียวอยู่ พระนา
คังนี้ถามี¹⁷⁷

อย่าไฉน หรืออย่าไฉน เป็นคำเดียวกัน มีความหมายว่า อย่าสงสัยในบาทแรกจึง
น่าจะมีความหมายว่า พระองค์อย่าได้สงสัยเคลื่อนแคลงเลย

ยง ตรงกับภาษาภาคกลางว่า กล่าหาญ¹⁷⁸ มีที่น่าสังเกตุว่ามีคำในภาษาสันสกฤต
ที่ไทยเรารับมาใช้คือ ยรรยง ซึ่งแปลว่า งามสง่า กล่าหาญไซ้อยู่ควย ผู้วิจัยมีความคิดเห็น
ว่า เนื่องจากคนภาคใต้มักตัดพยางค์หน้าของคำหลายพยางค์ออก เช่น แดง (หมายถึง
พูด) ก็ใช้ว่า แดง คังนี้กล่าว ยรรยง อาจถูกตัดเหลือเพียงยง ใช้กันทั่วไปโดยความ
หมายว่ากล้าหาญก็เป็นได้ ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งว่า

งามยงงามยิ่งแม่
โฉมระหวายทอคา
สมนักร้านี่นา
สรคกวาสรคโอ้อ

แมนมา แต่งดา
แหล่งหล้า
สระบ่า นีนา
อาโอ้อเอาใจ¹⁷⁹

ยง ในที่นี้หมายถึงกล้าหาญ

¹⁷⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

¹⁷⁸วิทยาสัยครูสงขลา เรื่องเดิม, หน้า 426.

¹⁷⁹ลิลิตพระลอ, หน้า 128.

ลิว ตรงกับภาษาภาคกลางว่า ขว้าง ปา¹⁸⁰ มีใช้ในภาษาถิ่นใต้ ในลิลิตพระลอ ใช้ในความหมายที่แตกต่างออกไปบ้าง เช่น

ตามองเนิลปูผาย   หายบัคเคี้ยวเห็นกล้าย
 คลาดเห็นงลมลิว ¹⁸¹

ลิว เมื่อใช้ประกอบกับลม เป็นลมลิว น่าจะมีความหมายว่าลมพัด
ลูกลม ตรงกับภาษาภาคกลางว่า กังหันลม¹⁸² ลักษณะของลูกลมนั้นใช้ไม้ไผ่เหลา
 และนำมาไขว้กันเป็นกังหันลม ในภาษาถิ่นใต้เรียกว่าลูกลม ซึ่งเมื่อถูกลมพัดลูกลมจะหมุนไป
 ตามทิศทางของลม ในลิลิตพระลอมีตอนหนึ่งคือ

ครั้นย่างบินคำปู้   ใจพระลอชยุบมิกลม
 ปู้เอาลูกลมปักปลายยาง   วางมือบัคเคี้ยวคาย
 ปลายไมผายชะยัน   ใบไม้ผันชะย้าย   คล้าย
 ลูกตรงกระบัค   ลมพัดลูกลมผัน   กลกังหัน
 สะควาง   ลอบพิตรเจ้าซาง   บั้นเพียงลมผัน ¹⁸³

¹⁸⁰ วิทยาลัยครูสงขลา, เรื่องเดิม, หน้า 484.

¹⁸¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 30.

¹⁸² วิทยาลัยครูสงขลา, เรื่องเดิม, หน้า 489.

¹⁸³ ลิลิตพระลอ, หน้า 30 - 31.